

KRING 1860-TALET'S FRIMÄRKEN I LEJONTYP OCH DERAS TILLKOMSTHISTORIA

Av Sven Åkerstedt

*Den av Pehr Olof Bagge utförda
originalritningen till lejontypen, i
kraftig förstoring.*

De svenska frimärkena i 1860-talets lejontyp kan ju knappast kallas vackra, och detta gäller särskilt valören 3 öre. Inte dessmindre har frimärkssamlarna funnit mycket av intresse att studera hos just denna valör. Med. dr. A. Pihl publicerade 1926 i Svensk Filatelistisk Tidskrift en artikel om märket, vari han bl. a. redogjorde för sin upptäckt, att det framställts i två typer, och i de fyra första numren 1958 av samma tidskrift publicerade fil. dr. Georg Menzinsky sina undersökningar beträffande lejonmärkena och deras tillkomsthistoria. Också andra forskare har i olika sammanhang bidragit till det filatelistiska studiet av märkena ifråga, men de två nyssnämnda har otvivelaktigt var och en på sitt sätt svarat för de främsta insatserna härvidlag. Tack vare Menzinskys brett upplagda studie har bl.a. innehållet i en rad dokument av största intresse blivit tillgängliga för filatelisterna.

Ett par blad med provtryck av olika slag i Postmuseum, vilka möjligen inte tidigare närmare studerats av någon filatelist, kom att intressera undertecknad. Detta ledde bl.a. till en del arkivundersökningar för museets räkning för att försöka klara upp deras bakgrund. Bl. a. fanns i materialet också några färgprover m. m. i typ liggande lejon, av vilka en del tidigare inte omnämnts. I samband med undersökningarna kom ett par tidigare, för filatelisterna okända handlingar i dagen, vilka i vissa avseenden ger en förändrad belysning av frimärkstypens tillkomst och också placerar provtrycken till lejontypen i en annan dager.

I Menzinskys ovannämnda artikelserie återges innehållet i ett kungabrev av den 9 november 1861. I brevet meddelade konungen bl. a. beslut, att postverket skulle anskaffa särskilda frimärken i valören 3 öre. Dessa frimärken skulle från 1862 års början användas för frankering av lokalbrev men även få användas som porto för befordran av andra försändelser. Kungabrevet hade visserligen föregåtts av en rad öfverväganden och skrivelser, men den korta tidsfristen på inte fullt två månader för verkställandet av kungabesluten överraskade sannolikt ändå poststyrelsen och försatte den i varje fall i en besvärlig situation. Läget klarades emellertid provisoriskt genom att styrelsen lät trycka det dittillsvarande svarta lokalmärket i olivbrun färg och använda det tills vidare för frankering av lokalbrev, trots att det dels saknade valörsiffra, dels hade inskriften Lokalbref, vilket stod i motsats till kungabeslutet om, att märkena även skulle kunna användas till annan frankering. Det är också givet, att poststyrelsen var angelägen att snabbast möjligt skaffa fram mera lämpliga frimärken i valören 3 öre. I samband därmed återknöt man till tidigare erfarenheter av de dittillsvarande frimärkena och beslöt föreslå införandet av en ny frimärkstyp, som sedermera kunde successivt ersätta märkena i vapentypen. Överraskande snabbt hade styrelsen ett förslag till en ny frimärkstyp att förelägga konungen för godkännande. Den 16 december sändes nämligen förslagsritningen till konungen och i den medföljande skrivelsen såges om de dittills använda frimärkena i vapentyp:

»Det viktigaste för frimärket, eller dess värde, finnes med jembörelsevis fin stil angifvet endast i de yttersta kanterna af märket. Frammärkena särskiljas också därför vid postbehandlingen, likasom säkert af ett stort antal brevexlande, förnämligast på färgen. Men då denna är mindre tydlig eller då understundom är svårt att vid ljussken skilja några slag af märken, såsom fallet är med de blå 12 öres och de gröna af 5 öres valör, måste lätt kunna uppkomma misstag, hvilka kunna hafva till

följd, att ett bref hvilket afsändaren förmenar sig hafva till fullo fran-keradt, blifvit obefordradt såsom försedt med ett frimärke af för ringa valör, hvarpå exempel icke lära helt och hållet saknas.»

Styrelsen presenterar därefter förslaget till »ny modell» för frimärken, »uti hvilka valören är med större stil angifven i midten av märket, hvars yta dock icke är af betydligare omfång än de nuvarande frimärkenas». Någon närmare motivering till frimärksbildens utformning med den gamla rikssymbolen det liggande lejonet och skölden ansågs tydligen inte nödvändig. Vi som nu studerar dessa märken konstaterar emellertid, att detta strålomgivna lejonparti är en för frimärkets format anpassad avritning av motsvarande arrangemang på 1840- och 1850-talets sedlar, utgivna av Sveriges Rikes Ständers Bank, och framställda på bankens sedeltryckeri. Styrelsen föreslår, att konungen medger att förslagsritningen, som har valören 12 öre, användes som »modell» dels till de nya frimärkena i valören 3 öre, dels till nya frimärken i valörerna 5, 9, 12, 24, 30 och 50 öre »i den mån de nu för dessa märkens förfärdigande använda stämplor böra af nya ersättas, dervid för samtliga dessa märken böra bibehållas de samma färger, som blifvit genom Kongl. Brefvet den 27 Mars 1858 i nåder fastställda».

Konungen accepterade i brev av den 28 december i alla delar styrelsens förslag, och styrelsen beslöt den 20 januari 1862 att genom kammarkontoret (hos Sparre) dels beställa gravyr och tryckmateriel, dels tryckning av frimärket i valören 3 öre.

*

Var och en, som haft anledning att ägna saken någon uppmärksamhet, har förmodligen som något närmast självklart utgått ifrån, att den godkända »modellen» utförts av Pehr Ambjörn Sparre. Man känner ju faktiskt en förslagsritning, som har Sparre till upphovsman, och till ytterligare visso finns det också avdrag av en gravyr, som utgör en variant av denna förslagsritning. Att såväl förslagsritningen som gravyr-
ren återger från den godkända ritningen avvikande frimärksbilder har lett till tanken, att man hade att göra med förarbeten av Sparre, innan han kommit fram till den godkända typen.

Det visar sig emellertid, att detta i och för sig så bestickande resonemang länkat tankebanorna i fel riktning. Den för typen godkända ritningen hade i själva verket utförts av en ung man vid namn Pehr Olof Bagge, vid tidpunkten ifråga 28 år, och verksam bl. a. i sin faders, professor Jonas Bagges tryckeri och samtidigt förste tryckare vid riks-

bankens sedeltryckeri, för vilket fadern var föreståndare. P. O. Bagge tecknade som bekant sedermera, hösten 1871, kontrakt med postverket om frimärkstillverkningen.

Professor Jonas Bagge.

Det visar sig också, att Sparres förslagsritning och gravyr tillkommit efter det Bagges ritning antagits. Båda dessa omständigheter framgår av ett par var för sig ganska märkliga skrivelser i postverkets arkiv, som tidigare tydligen inte kommit under ögonen på någon filatelist. Den första skrivelsen kom via Georg Scheutz från greve Sparre. I ett kort

brev, daterat den 6 mars 1862 och ställt till poststyrelsen, översände Scheutz utan kommentarer en odaterad skrivelse, som han i sitt brev säger sig dagen förut ha erhållit från Sparre. Denne befann sig sedan hösten 1861 i Paris. Hans skrivelse har följande lydelse:

Sonen Pehr Olof Bagge.

PRO MEMORIA

Då den af Kongl. Majt fastställda ritning till nya 3 öres frimärken har åtskilliga olägenheter, anser jag mig böra fästa uppmärksamheten derpå innan dessa utsläppas i allmänna rörelsen. Nemligen:

Den i midten anbragta valören tyckes utvisa, att Kongl. Majt adopterat det systemet, att valören bör vara så tydlig som möjligt.

Ehuru nemnde ritning, såsom *ritning*, utvisar valören klart nog, så blir detta icke förhållandet, då den blifvit utförd i gravyr; ty den laverade botten, som nu är *helt och hållet* täckt med en tonfärg, måste naturligtvis vara utbruten; d. v. s. guillocherad. Om denna guillochering göres för ljus så försvinner effecten af valören i samma proportion; göres den åter mörkare, i ändamål att höja det hvita inuti valörens siffror och bokstäfver, så försvinner effecten af Vignetten med Lejonet.

Det skulle kunna invändas att just för detta sednare fall är på ritningen anbragt en gloria omkring Lejonet; men i sådant fall får jag svara att detta endast bevisar frånvaron af omdöme och vana att bestämma effecten af en ritning, då den blifvit utförd i gravyr; ty det blefve mörk vignett på mörk botten. Skulle åter meningen vara att göra botten mörk för att höja valören, men vignetten ändå mörkare så vill jag blott påminna att detta skulle kunna låta sig göra *om* alla valörer komme att tryckas i svart, eller någon mycket mörk couleur; men med t. ex. gult blefve förhållandet annorlunda.

En annan olägenhet med nemnde ritning är att bokstäfverna i ordet »öre» äro lika stora och lika feta som de bredvid stående siffrorna, hvilket är förvillande, helst om frimärket blifvit fästadt uppochnedvänt på brefvet.

Till undvikande af dessa olägenheter bifogas härjemte en af mig utförd ritning till nya 3 öres frimärken, med hemställan att Kongl. Majt tackes antaga denna, på grund af häröfvan angifna skäl, i st. för den redan antagna. Dock får jag anmärka att derest Kongl. Majt icke bifaller denna begäran så åtager jag mig att med det aldra snaraste hafva formarna färdiga till det redan antagna.

Beskrifning å den bifogade ritningen till nya 3 öres frimärken

Öfverst är anbragt Svenska Vapnet tre kronor uppburet af 2:e Lejon;

På bandet derunder står ordet »Sverige» med genombrutna bokstäfver;

Derunder är anbragt valören i hvitt på helfärgad botten; och på sidorna om Siffran står Öre R:mt (eller »Öre Öre», efter Kongl Majt:s godtfinnande) massift.

Slutligen på understa bandet står ordet »Frimärke» med genombrutna bokstäfver, såsom pendant till ordet »Sverige».

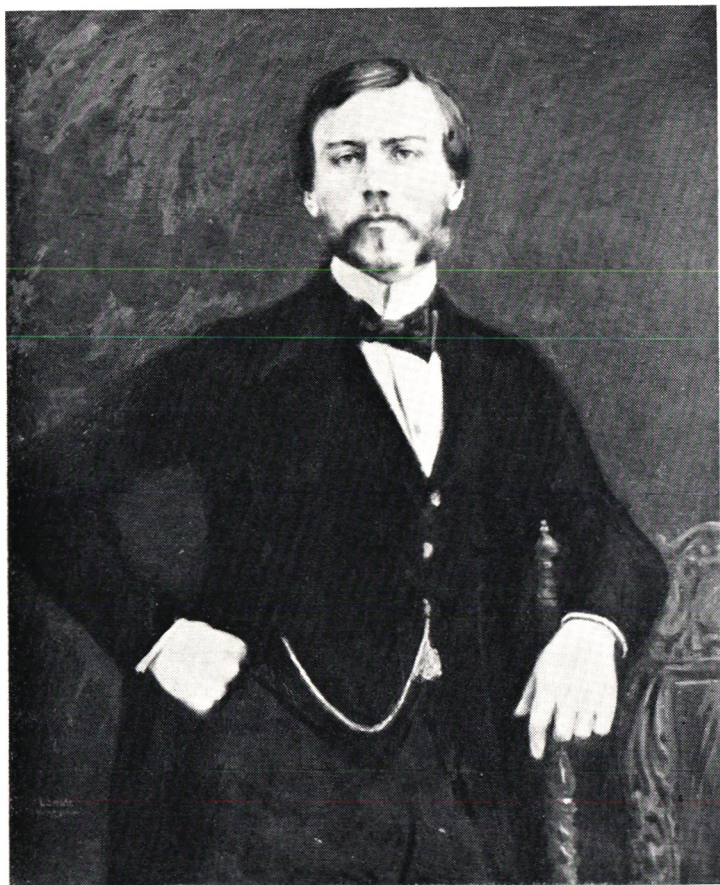
Det hela på en ljus, fint guillocherad botten.

Anm. Alla de på ritningen anbragta bokstäfver, som nu äro gjorda med en vanlig penna, komma att i gravyr blifva fullkomligt tydliga.

P. A. Sparre

Sparres promemoria gör det uppenbart, att beställningen av gravyr m.m. måste ha överraskat honom, och man har all anledning tro, att den omständigheten, att han själv inte anmodats göra en förslagsritning berört honom illa. Varför han inte erhållit en sådan beställning framgår inte av tillgängliga handlingar, men man kan förmoda, att hans vistelse i Paris här spelat en viss roll. Den beska kritik som Sparre i sin

promemoria levererar mot Bagges förslagsritning får man kanske till en del tillskriva det förhållandet, att Sparre från sin parishorisont inte kunde överblicka vad som hände i Stockholm och kanske fruktade, att poststyrelsen hade funderingar på att avveckla sina förbindelser med honom, samt att Bagges förslagsritning var ett första steg i den rikt-

Pehr Ambjörn Sparre efter ett porträtt av sonen Louis Sparre.

ningen. Accepterar man den tankegången, finner man också här en rimlig förklaring till Sparres extraordinära åtgärd att — trots att Bagges förslagsritning redan var antagen och ärendet sålunda i det stycket avgjort — utarbeta en egen förslagsritning och till yttermera visso framställa en gravyr.

Sparres förslagsritning till lejonmärke i förstoring.

Sparres skrivelse föredrogs vid poststyrelsens sammanträde den 10 mars 1862, och det beslöts, att den skulle delges »e.o. kanslisten Bagge*», hvilken uppgjordt ritningen till de nådigt fastställda nya frimärkena, för afgifvande af yttrande rörande de af Grefve Sparre mot samma ritning framställda anmärkningar».

Bagges yttrande inkom fem dagar senare och stod i tonens skärpa inte Sparres efter:

Då Kongl. General Post Styrelsen till mitt yttrande remitterat en af Grefve P. A. Sparre hos Styrelsen ingifven promemoria innefattande dels anmärkningar mot en af mig verkställd förslagsritning till nya portofrimärken, dels ock ett nytt förslag i samma ämne med dertill hörande ritning; får jag i anledning häraf anföra följande:

* Pehr Olof Bagge blev efter avlagd kansliexamen i Uppsala e.o. kanslist i finansdepartementet och använde titeln även sedan han kommit att helt ägna sig åt tryckeriverksamhet. Enligt familjetraditionen var han en utmärkt amatörtecknare. Hans dotter Eva Bagge kom att bli professionell konstnär.

*Avdrag av Sparres något avvikande gravyr efter hans
förslagsmärke. Stark förstoring.*

Enligt Sparres förmenande skulle bottentrycket på det af mig upprättade förslag minska tydligheten antingen af valören eller vignetten, så att, om detsamma göres för ljust, effecten af valören försvinner och i motsatt fall effecten af vignetten. — Just i ändamål att förekomma detta har jag, — hvilket tyckes hafva undgått Sparres uppmärksamhet —, omgifvit siffror och bokstäfver i valören med en skugglinie, genom hvilket medel man ganska väl kan få densamma att framträda med tillräcklig tydlighet, äfven på en ljus botten; under det att man genom denna samma ljusa botten bibehåller den mörkare vignettens tillbörliga effect.

Grefve Sparre säger vidare: »Det skulle kunna invändas att just för detta sednare fall är på ritningen anbragt en gloria omkring lejonet; men i sådant fall får jag svara att detta endast bevisar frånvaro af omdöme och vana att bestämma effecten af en ritning, då den blifvit utförd i gravyr.» — Den brist på omdöme etc., hvarom Sparre här talar tyckes, så vidt jag kan fatta, snarare komma honom sjelf än mig till last; ty för det första framställer mitt förslag ingalunda en mörk botten, och för det andra har jag genom den

nämnda glorians anbringande omkring vignetten just undvikit det stora felet att sätta »mörk vignett på mörk botten»; ett fel hvartill åter Sparre på sitt eget förslag tydligen gör sig skyldig.

Sparre fortfar: »Skulle åter meningen vara att göra botten mörk för att höja valören, men vignetten ändå mörkare, så vill jag blott påminna att detta skulle kunna låta sig göra, om alla valörer komme att tryckas i svart, eller någon mycket mörk couleur; men med t.ex. gult blefve förhållandet annorlunda.» — Härvid torde jag hvad den gula färgen beträffar, få erinra, att densamma meddelar en större eller mindre otydlighet åt allt, hvad som dermed tryckes, — en egenskap, som är gemensam för alla ljusare färger —, det är följaktligen i detta fall ingalunda ritningens utan snarare »couleurens» fel om det tryckta icke blir fullkomligt redigt. —

Slutligen anmärker Sparre: »En annan olägenhet med nämnde ritning är att bokstäfverna i ordet »Öre» äro lika stora och lika feta som de bredvid stående siffrorna, hvilket är förvillande, hälst om frimärket blifvit fästadt uppochnedvänt på brefvet.» — Det förvillande, som härvid kan uppstå har jag svårt att inse, om inte möjligen när valörsiffran utgöres af 6 eller 9; men i detta fall anser jag Sparres förslag blifvit förvillande i ännu högre grad, ty siffran upptager der en så stor del af hela märket, att man vid en hastig blick svårligen kan hinna göra sig reda för, hvilken kant af märket är den öfre eller nedre, och således ett misstag lätt kan ega rum. — Men äfven om man förutsatte frånvaron af denna olägenhet hos Sparres förslag, kan jag i alla fall icke gilla anordningen af valören å detsamma; ty då vi icke ha mer än ett slag af öre torde utsättandet af »R:mt» vara alldeles öfverflödigt; och att, såsom han äfven föreslår, sätta ordet »Öre» på hvardera sidan om siffran, måste hvar och en inse vara ett fullkomligt nonsens.

Att sålunda min förslagsritning icke blifvit uppgjord alldeles så tanklöst som Sparre förmenar, tror jag mig hafva visat. Angående förtjensterne af Sparres förslag vill jag icke fälla något omdöme. Dock får jag utom dess ofvan påpekade olägenheter att hafva mörk vignett på mörk botten m. m. mot detsamma göra den anmärkning, att valörsiffran är så stor att den endast kan användas för ensiffriga valörer; på de tvåsiffriga komma orden »Öre» och »R:mt», som redan nu äro mer än tillbörligt hopträngda, helt och hållet att sakna utrymme.

De till mig remitterade handlingar och ritningar återlemnas härjemte.

Stockholm den 15 mars 1862.

P. O. Bagge

Den 17 mars föredrogs Bagges yttrande i poststyrelsen, som beslöt att ärendet inte skulle föranleda någon ytterligare åtgärd från styrelsens sida än att Bagges skrivelse och styrelsens beslut skulle delges Scheutz för vidarebefordran till Sparre.

✱

Avdrag av gravyr för boktryck till förslagsmärke i lejontyp. Har tidigare betecknats som typ II, men är antagligen den äldsta gravyren i typen, som tillkommit på Bagges initiativ. Fotot i kraftig förstoring.

Det händelseförlopp, som avspeglas i Sparres och Bagges skrivelser, och de åtgärder, som poststyrelsen vidtog i samband därmed, ställer den grupp gravyrer och gravyrprov, avbildande liggande lejon, som förvaras i Postmuseum, i en förändrad belysning.

Gravyrerna liksom avdragen är av två slag, men bägge ansluter sig till Bagges godkända förslagsritning. Den ena gravyren, i Menzinskys artikelserie efter lektor Hugo Olssons katalogisering av tryckmateriel för frankotecken i Postmuseum betecknad som originalgravyr I till provmärke i 12-öres valör, avviker från originalritningen i en rad smärre detaljer. Sålunda är ytterramen kraftigare, utfyllnadsornamenten i hörnen nya. Lejonet och vapnet är större och vilar på en litet ojämn, närmast oval i stället för fyrkantig plattform, varjämte vad Sparre kallade glorian utformats med täta streck. Slutligen är bokstäver och siffror i ordet »Sverige» upptill och »12 öre» under lejonet kraftigare och försedda med tämligen bred skuggning.

Foto av gravyr för koppartryck i den äldsta baggeska lejontypen. Stark förstoring.

Den i Menzinskys artikel efter lektor Olssons nomenklatur som originalgravyr II till provmärke i 12-öres valör betecknade gravyren skiljer sig mera avsevärt från originalritningen och bevarar egentligen endast den huvudsakliga kompositionen i denna. Ytterramen är här tunn, och hörnutfyllningarna är utformade på ett nytt sätt. Valörsiffrorna har flyttats från de nedre hörnen och placerats snedställda i de övre inom små ovaler med streckad botten. Ordet »Sverige» är böjt i en kraftigare båge. Lejonet har huvudet mera vridet åt höger från betraktaren sett och avviker också i andra detaljer samt vilar jämte det annorlunda tecknade vapnet på ett mycket ojämnt utformat underlag. »Glorian» består av linjer, som lämnar ett ojämnt vitt fält närmast lejon och vapen. »12 öre» under lejonet är kraftigare än hos den nyssnämnda gravyr I. Det inramade ordet Frimärke nederst är tecknat med lägre men väsentligt fetare stil. Osv. Hela frimärksbilden är mindre i höjd än hos förutnämnda gravyr.

Också beträffande bottenguillocheringen skiljer sig de båda gravyrerna åt. Denna består hos gravyr I av ett tapetliknande mönster av i täta lodräta rader återkommande streck och punkter, medan den hos gravyr II utgöres av ett otal varandra skärande båglinjer kompletterade med tämligen glesa från övre vänstra hörnet ned åt höger förlöpande parallella linjer. Båglinjesystemet erinrar starkt om bottenmönster hos vissa dåtida sedlar.

I Postmuseum finns ytterligare en gravyr, som närmast ansluter sig till den härovan beskrivna typen med beteckningen gravyr II. Den är ofullbordad och visar två frimärksbilder, vari endast konturlinjerna i bilden är uppdragna. I motsats till de två tidigare nämnda gravyrerna är de inte spegelvända, vilket ger vid handen, att de avsetts att användas för djuptryck (koppartryck). Något avdrag är inte känt.

Samtliga gravyrer har valören 12 öre.

På vilka grunder lektor Olsson i sin förteckning över tryckmaterielen betecknat de två gravyrtyperna med I, resp. II är undertecknad inte bekant. Troligen har numreringen inte något med tidsföljden att göra. Vid en jämförelse mellan dem förefaller den som benämnts gravyr

T. v. avdrag av gravyr för boktryck i lejon typ och t. h. ett annat avdrag av samma gravyr försett med perforering. Båda i stark förstoring. Har tidigare betecknats som typ I, men är antagligen den yngsta av lejon typsgravyrerna.

II vara den ursprungligare. Lejonet synes här vara direkt kopierad efter sedlarna, och med sina små valörsiffror i hörnen upptill anknyter typen till arrangemanget hos vapenmärkena. Anmärkningsvärt är också, att bottenguillocheringen hos den med I betecknade gravyren är densamma som sedermera återkommer hos ringtypsmärkena.

Med gravyr I framställda avdrag på vitt, slätt papper finns i det i inledningen nämnda provtrycksmaterialet två grupper: 1) ett avdrag i svart och ett vartdera i grön, blå, ultramarin, gul, brun och röd färg, samtliga otandade och med breda marginaler, samt 2) ett vartdera i ultramarin, gul och brun färg med tandning 10 och smala marginaler. De sistnämnda är med all sannolikhet avdrag ur grupp 1) som försetts med perforering, och man kan förmoda, att färgerna grön, blå och röd också förekommit med perforering. Anmärkningsvärt är, att intet avdrag är känt i någon färg motsvarande valören 9 öre i vapenserien, medan samtliga andra valörers färger är företrädade.

Ringtypsmärke i valören 30 öre. Observera, att bottenguillocheringen är densamma som hos de på föregående bild visade gravyravdragen.

Med gravyr II finns i det nämnda materialet ett avdrag på gulaktigt, slätt papper och i ljus blågrå färg. Något avdrag i annan färg eller på annat papper är inte känt.

Inför dessa gravyrer och gravyravdrag frågar man sig givetvis, när och på vems initiativ de tillkommit och vad de tjänat för ändamål. Några handlingar, som därvidlag ger ledning har inte anträffats. Ett antal diarieförda aktstycken, som — av titlarna att döma — möjligen kan ha haft något med saken att göra, har tyvärr inte kunnat anträffas i arkivet.

Det förhållandet, att gravyrerna befinner sig i Postmuseum, dit de förts från frimärksförrådet, kan ge anledning förmoda, att de på sin tid beställts av postverket. Beslut om sådana beställningar fattades vid poststyrelsesammanträdena och besluten protokollfördes. Det finns emellertid inte i protokollen något beslut, som kan beröra just dessa gravyrer, varför man tvingas anta, att de på annat sätt kommit i postverkets ägo. Man frågar sig då på vilkens uppdrag gravyrerna utförts och varför vederbörande överlämnat dem till postverket. Det sista spörsmålet kan lämpligen behandlas i slutet av uppsatsen. Eftersom det är fråga om gravyrer i typ liggande lejon har man egentligen endast två personer att välja på som upphovsmän, nämligen Sparre och Bagge. Av dessa två förefaller Sparre vara den minst sannolike, detta främst av den anledningen att han så skarpt kritiserat Bagges ritningar. Det förefaller, bl.a. av psykologiska skäl, otroligt att han skulle utan vederlag ha utfört en eller två gravyrer med ledning av Bagges ritningar, varvid han åtminstone beträffande den ena (den som benämnes gravyr I) framlockat det bästa möjliga resultat av förlagan, vilket däremot inte kan sägas om hans gravyr till märket i valören 3 öre, och varav intet kan spåras i hans gravyrer för valörerna 17 och 20 öre, vilka utfördes 1865.

Om Sparres namn sålunda är ytterst osannolikt i sammanhanget, är det däremot mycket som talar för, att gravyrerna bör förknippas med namnet Bagge, och här kommer inte bara Pehr Olof Bagge in i bilden utan också fadern, professor Jonas Bagge. Sonen var vid denna tid sedan länge förste tryckare vid riksbankens sedeltryckeri, där fadern var chef. Dessutom drev professor Bagge ett eget privat tryckeri, där sonen också var verksam. Båda var kunniga yrkesmän, vilket innebär att de var väl insatta i såväl boktryck som koppartryck. Man finner här en naturlig anknytning till den ofullbordade gravyren för koppartryck av lejonmärket. Veterligen sysslade Sparre däremot aldrig med

detta tryckförfarande, åtminstone inte i samband med frimärkstillverkning. Professor Bagge hade i sitt kontrakt som chef för sedeltryckeriet rätt att utnyttja sedeltryckeriets resurser för effektuerande av privata beställningar, varför det inte erbjöd några svårigheter att ordna med en koppartrycksgravyr. Vidare har det redan påpekats, att bottenguillocheringen i den gravyr, som betecknas med II, mycket erinrar om bottenguillocheringen hos dåtida sedlar, vilket också för tanken till sedeltryckeriet. På goda grunder kan man därför anta, att de båda gravyrerna i denna typ utförts där, och det förefaller då högst rimligt att också den med I betecknade gravyren kommer därifrån.

Om man utgår från att resonemanget härovan är riktigt, återstår två viktiga frågor att finna svar på, nämligen *varför* gravyrerna framställdes och *när* detta skedde. I kända handlingar finns inte några antydningar härom. Det är emellertid svårt att på frågan varför finna något annat förnuftigt svar än att Jonas Bagge och sonen hyste förhoppningar om att kunna förmå postverket att på sitt företag överflytta frimärkstillverkningen. Med år 1861 utlöpte nämligen Sparres kontrakt härom, fastän den 15 juli detta år ett nytt kontrakt på tio år tecknades med honom. Att Jonas Bagge redan intresserat sig för framställning av frimärken framgår av den offert (jämte skisser till frimärken, till vilka man inom parentes sagt kan tänka sig Pehr Olof som upphovsman), som han i tävlan med Sparre och boktryckaren P. A. Nyman ingav till det norska postverket 1855, då det där blev aktuellt att ersätta 1855 års 4-skilling med en serie frimärken i nytt utförande. Vid detta tillfälle segrade P. A. Nyman med sitt förslag, som utmynnade i framställningen av emissionen med Oscar I:s porträtt. Eftersom den svenska poststyrelsen förmedlat Bagges offert och sedermera även fick motta förfrågningar från norska poststyrelsen beträffande honom, kände vederbörande i Stockholm väl till, att professor Bagge räknade med frimärkstillverkning som en tänkbar del av sitt tryckeris arbetsprogram. Detta kan nu ha spelat en viss roll under de förhandsdiskussioner rörande nackdelarna med frimärkena i vapentyp, vilka refereras i skrivelsen till kungen den 16 december 1861 som motivering för införandet av en ny frimärkstyp. Man kan utan vidare ta för givet, att dessa förhandsdiskussioner inom styrelsen pågått en längre tid och att därvid även utanför styrelsen stående sakkunnigas synpunkter granskats. Otvivelaktigt har därvid professor Bagges åsikter särskilt beaktats, antingen de nu framlagts efter förfrågan eller förts fram till styrelsen på hans eget initiativ.

Därmed är man inne på frågan när gravyrerna tillkommit. Man har tre alternativ att välja på: 1) gravyrerna framställdes före den tidpunkt, då poststyrelsen bestämde sig för att föreslå en ny frimärksbild, 2) de framställdes efter den nämnda tidpunkten, 3) arbetena med den ena gravyrtypen utfördes före och den andra efter tidpunkten ifråga.

Mycket talar för, att såväl förslagsritningar som gravyrer redan skulle förelegat, då kungabrevet av den 9 november 1861 gjorde anskaffandet av ett frimärke i valören 3 öre aktuell. Det förhållandet att valörsiffran i samtliga fall är 12 talar ju starkt för att ritningar och gravyrer skulle ha tillkommit under den föregående period, då man inom poststyrelsen mera allmänt diskuterade lämpligheten av att övergå till en ny frimärkstyp. Med hänsyn till, att Sparres kontrakt förnyades den 15 juli 1861 kan man vidare förmoda, att Bagges förslagsritningar och även gravyrer — dock med ett undantag som härnedan skall diskuteras — tillkommit före denna tidpunkt.

Man har också anledning beakta, att poststyrelsen inte omedelbart efter mottagandet av kungabrevet av den 9 november med hänsyn till brådskan att få fram ett frimärke i valören 3 öre hos Sparre beställde ett sådant i vapentyp utan tills vidare sköt upp den saken för att kunna framlägga ett förslag om en helt ny frimärkstyp. Denna omständighet samt den snabbhet varmed man kunde förete en förslagsritning (den 16 december) ger ett starkt stöd åt tanken, att man i poststyrelsen kände till, att Pehr Olof Bagge redan utfört förslagsritningar och förmodligen även att Jonas Bagge låtit framställa gravyrer, vilket allt man omedelbart kunde få fram för granskning och begrundan.

Frågan är dock, om båda gravyrtyperna framställts i detta tidiga skede. Det är naturligtvis möjligt att så var fallet, men det finns ändå omständigheter, som ger ett visst stöd åt tanken, att blott den ena gravyrtypen förelåg, nämligen den som betecknats med II.

Om Bagge resonerat med representanter för poststyrelsen inte enbart om behovet av en ny frimärksbild utan också påpekat det förnämligare resultatet man kunde nå genom att framställa frimärkena i koppartryck — därom vet man ingenting, fastän man har all anledning förmoda att så varit förhållandet. Man vågar kanske också tänka sig, att hans sakkunniga uttalanden härvidlag väckt ett visst intresse inom poststyrelsen, eftersom förutom att en gravyr för boktryck fullbordades, även en för koppartryck påbörjades. Man har en känsla av, att Bagge tänkt sig att förelägga poststyrelsen provavdrag av samma frimärkstyp i såväl bok- som koppartryck för att dokumentera det senare tryckförfarandets för-

delar. Att arbetet med djuptrycksgravyn avbrutits skulle då sammanhånga med, att poststyrelsen inte fann frimärkstypen som sådan acceptabel eller kanske antytt, att man av kostnadsskäl trots allt inte kunde tänka sig en övergång till koppartryck. I varje fall bör förslagsritningen till denna typ, liksom också motsvarande gravyrer för bok- och koppartryck, troligen ha förelegat redan före den 15 juli, då Sparres kontrakt förnyades, men i alla händelser senast någon gång på hösten 1861 före kungabrevet den 9 november, eftersom båda gravyrerna bär siffran 12 i stället för den närmast aktuella siffran 3. Det är också anledning förmoda, att den förslagsritning, som poststyrelsen strax efteråt för sin del accepterade, också fanns färdig, eftersom även denna bar valörsiffran 12.

Det är också som tidigare sagts mycket möjligt, att även gravyren till den s. k. typ I låg färdig, eftersom valörsiffran 12 även där finns med, men ett och annat kan dock tyda på, att den tillhör ett senare skede.

Jämför man avdrag av de båda gravyrtyperna blir man alltmer övertygad om, att det antingen är två skilda personer, som graverat dem eller att — om det är samme person — så avsevärd tid förflutit mellan den ena och den andra gravyren, att gravörens sätt att arbeta hunnit påtagligt förändras. Ett mera vägande indicium synes det emellertid undertecknad vara, att om »gravyr I», som mycket nära ansluter sig till den godkända förslagsritningen, skulle ha förelegat vid det tillfälle, då Pehr Olof Bagge yttrade sig över Sparres promemoria, det hade varit mot all rim och reson, att han inte bifogat några avdrag för att åskådliggöra sin argumentering. Gravyren vederlägger ju bättre än alla ord till avsevärd del Sparres påståenden.

Om man godtar detta resonemang, skulle gravyren ha tillkommit vid en senare tidpunkt, och frågan blir då när arbetet utförts. Tidigare har påpekats, att i serien av avdrag saknas ett i 9-öres märkets färg. Det kan vara en egendomlig slump, att just avdragen i den färgen alla skulle ha kommit bort, men förhållandet kan också tyda på, att Bagge vid tiden för gravyrens tillkomst kände till, att valören 9 öre inte mera skulle tryckas. K.M:t beslöt emellertid först 1865 på poststyrelsens förslag, att tillverkningen av 9-öres märken skulle upphöra. Om sålunda vid avdragens framställning märkets färg med avsikt uteslutits, bör de ha tillkommit allra tidigast 1865.

Det finns inget avgörande indicium på att gravyren tillkommit på ett ännu senare stadium, men ytterligare ett par förhållanden kan nog

sågas peka i den riktningen. 1861 förnyades Sparres kontrakt med postverket till 1871 års utgång. Man har svårt att tänka sig, att Bagges mitt under Sparres kontraktstid lade ned tid och kostnader på att framställa en ny gravyr, åtminstone om man, som här gjorts, utgår ifrån att gravyrerna tillkommit i avsikt att intressera poststyrelsen för en överflyttning av frimärkstillverkningen. Gravyren skulle troligast — om resonemanget i sin helhet håller — antingen ha framställts före den tidpunkt, då Sparres kontrakt förlängdes, eller också någon gång avsevärt senare och man tänker då gärna på den period, då Sparres kontraktstid åter led mot sitt slut.

Det visar sig vid jämförelse, att gravyrens bottenmönster är densamma, som sedan återkommer hos ringtypsmärkena. Det vore ett egenomligt sammanträffande, om bland alla andra möjligheter samma guillochemönster skulle ha använts till ett frimärksförslag i början av 60-talet och därefter i en frimärkstyp ett årtionde senare. Man är hellre böjd att tänka sig, att mönstret i tiden ganska nära sammanbinder lejongravyren och ringtypsgravyren. Också detta pekar mot en tid, då Sparres kontrakt närmade sig slutet. Pehr Olof Bagge — fadern hade avlidit 1869 — skulle då på egen bekostnad ha låtit utföra gravyren och förelagt poststyrelsen avdrag av densamma. Detta skedde kanske i en önskan att övertyga denna om, att den av honom tecknade lejon-typen med en ren och stram gravyr dock hade sina fördelar, men i så fall blev poststyrelsens negativa ställningstagande en besvikelse för honom. Å andra sidan fick han i samband med kontraktet om frimärkstillverkning i uppdrag att komma fram med förslagsritningar till en helt ny frimärksbild, vilket småningom resulterade i ringtypsmärkena.

Om man till sist tar upp frågan, varför de här behandlade gravyrerna och avdragen hamnat i postens ägo, finns det olika alternativa förklaringar, av vilken den troligaste är, att de råkade följa med, när firman Bagge, efter det dess kontrakt om frimärkstillverkningen 1920 utlöpt, till postverket överlämnade all tryckmateriel och allt övrigt, som tillhörde framställningen av frankotecken och därtill utgjorde postverkets egendom.

*

Så länge inga kompletterande handlingar rörande dessa gravyrer i typen liggande lejon anträffats, bygger hela det här ovan förda resonemanget, särskilt beträffande gravyrernas tillkomst och inbördes ordning, uteslutande på indicier, vilket enligt de lagkloka inte är så bra. Under-tecknad är dock böjd för att föreslå en omnumrering av de båda gra-

vyrtyperna, så att den typ, som förekommer i gravyr för såväl bok-
som koppartryck, betecknas med I och den andra typen får siffran II.
Beträffande tidpunkten för den senare gravyrens tillkomst skulle man
närmast vilja begränsa den till slutet av löptiden för Sparres kontrakt
men före den tidpunkt, då poststyrelsen beslöt att framställa ett 6-öres
ringtypsmärke i violett färg.